

УДК 37:001.891

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-191-234-238

ГЕРАСИМЕНКО Ольга Юрїївна -
аспірантка III року навчання кафедри педагогіки
Криворізького державного педагогічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0539-1165>
e-mail: asp-18-herasyenko@kdpu.edu.ua

СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ «ДОРΟΣЛИЙ» ТА «ДОРΟΣЛІСТЬ» В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Межа ХХ та ХХІ ст. – це вибуховий розвиток високих технологій та постійне оновлення знань. Будь-які зміни в суспільстві суттєво впливають на усі сфери життя, й освіта не є винятком. Роль освіти, зокрема освіти дорослих, посилюється. Це пов'язано насамперед із процесами трансформації, глобалізації та інформатизації як на світовому, національному, так і на регіональному рівнях. Інноваційні процеси визначили необхідність прискореного опанування нових знань, адаптації особистості до нових умов, навчання впродовж життя. П. Ленгран вважав, що «майбутнє освіти, якщо розглядати її в цілому, і її здатність до відновлення залежать від розвитку освіти дорослих» [8, с. 334]. Саме освіта дорослих відіграє стрижневу роль й стає ключовим механізмом розвитку конкурентоспроможності держави, відкриває шлях до входження людини у високотехнологічне середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями освіти дорослих, зокрема тлумаченням дефініцій «дорослість» та «доросла людина» переймалися дослідники з різних країн, зокрема вітчизняні науковці, серед яких Б. Ананьєв, О. Бодальов, О. Зайцева, С. Зміїнов, Л. Лук'янова, Л. Сігасва, а також зарубіжні вчені, такі як: Дж. Адамс-Вебер (J. Adams-Weber), Р. Брокетт (R. Brockett), Ш. Мерріам (S. Merriam), М. Ноулз (M. Knowles) та інші.

Для визначення поняття «освіта дорослих» науковці послуговуються поняттями «дорослість» та «доросла людина». Зауважується, що період дорослості, у порівнянні з іншими періодами життя людини, охоплює значно ширший проміжок часу. Таким чином, цей віковий період через неоднозначність за своєю складністю та особливостями у дослідженнях висвітлювався фрагментарно, а тому потребує уточнень та конкретизації.

Мета статтю полягає у висвітленні підходів до визначення понять «дорослість» та «доросла людина» у педагогічній та психологічній теорії.

Методи дослідження. У процесі написання статті застосовувалися наступні методи дослідження: метод теоретичного узагальнення, метод порівняння, семантичний аналіз, контент-аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опрацювання психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що дефініцію «дорослість»

можна охарактеризувати з декількох точок зору, серед яких:

- філософська – можливість дослідити життєвий простір дорослої людини як універсальний феномен культури, що може виявлятися в різних способах буття, й дає змогу розкрити діалектику освітньої системи дорослих, визначити її суперечності тощо [5, с. 2];

- психологічна – власне ставлення до життя, віку, віднесення себе до певної вікової когорти, усвідомлення власної приналежності;

- соціально-юридична розкриває здатність людини нести відповідальність за свої вчинки, мати певний статус у суспільстві, обіймати посади, дотримуватися правил і норм соціального життя.

Найширше визначення «дорослої людини» було запропоновано у 1976 році на Генеральній сесії ЮНЕСКО у Найробі. Вона називає дорослою «будь-яку людину, що визнана дорослою у тому суспільстві, до якого вона належить» [13, с. 2]. На нашу думку, запропоноване визначення «дорослої людини» не є практично повним, має дещо тавтологічний характер і лише вказує на суб'єкт визначення – суспільство.

Великий тлумачний словник сучасної української мови пропонує визначення «дорослого» як того, який перестав бути дитиною, змужнів [1, с. 380].

В. Даль дефініцію «дорослий» характеризує як «людину, яка досягла повного тілесного розвитку і росту, увійшла в усі роки, змужніла, зріла, повнолітня» [2, с. 200].

Акцентуючи увагу на віці індивіда, існує багато різноманітних точок зору. Наприклад, значна кількість українських психологів, таких як М. Савчин, О. Кононко, Г. Костюк, О. Проскура, вважають, що почуття дорослості виступає стрижневою особливістю особистості підлітка – «її структурним центром» [3, с. 15-17].

Категорія дорослості передбачає зростання. Л. Лук'янова вважає, що тенденцію зростання можна розділити за критерієм часу дихотомічно: доросла людина – недоросла людина [5, с. 24]. Так, наприклад, Б. Ананьєв вказує на дорослість віком 21-65 років. Є. Степанова вважає дорослими людей, вік яких знаходиться у проміжку від 21 до 40 років. Ю. Кулюткін, у свою чергу, окреслює вік дорослої людини від 16 до 70 років. На думку А. Реан, такі розбіжності в поглядах вчених дають підстави вважати, що розквіт сил людини визначається не

тільки віком, а й іншими чинниками: рівень освіти, статус у соціумі, специфіка професійної діяльності [7, с. 320].

На сьогоднішній день існує міжнародно-прийнята вікова періодизація, згідно якої «дорослою» прийнято вважати людину віком від 35 до 60 років.

Завдяки схематичному зображенню поглядів науковців стосовно виділення вікових рамок, зможемо визначити середній віковий показник дорослості. На запропонованій нижче схемі (рис. 1)

ми бачимо, що віковий показник дорослості не має єдності. Отже, хронологія демонструє, що у середньому віком до 21 року людина не вважається дорослою. Пік дорослості припадає з 21 року до 55 років. Тобто, можна зробити висновок, що ті, хто знаходиться на початку та у кінці вікових періодів життя (тобто діти та люди похилого віку) потрапляють до категорії недорослих людей. Рамки дорослості посідають центральне положення.

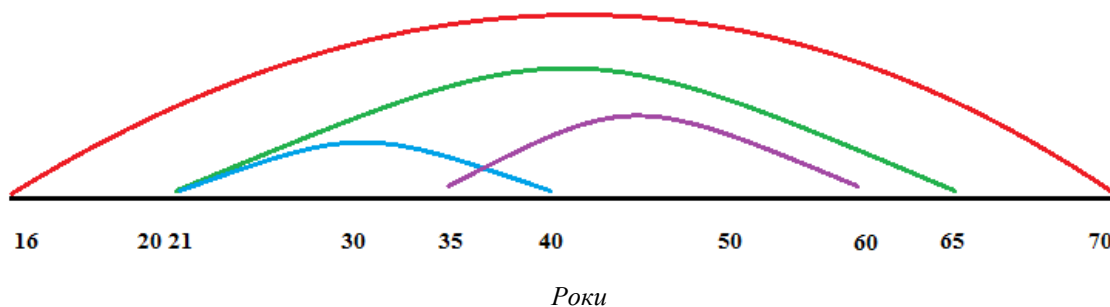

Рис. 1 Хронологічні рамки визначення дорослості людини (червона лінія – роки дорослості за Ю. Кулюткіним, зелена – за Б. Ананьєвим, синя – за Є. Степановою, фіолетова – за міжнародно-прийнятою віковою періодизацією)

Вперше завдання аналізу дорослої людини було поставлено у 1928 році М. Рибніковим. Вчений запропонував термін «акмеологія» для визначення періоду дорослості як найпродуктивнішого, творчого періоду життя людини (асте – вища точка, зрілість, розквіт). Цьому віковому періодові притаманні творчі та професійні досягнення, високі інтелектуальні можливості. Згодом Б. Ананьєв визначив місце «акмеології» в системі наук про людину посередині між педагогікою та геронтологією.

Доросла людина, за визначенням російського вченого С. Змієва, – це «особа, якій притаманні фізіологічна, соціальна, моральна зрілість, економічна незалежність, життєвий досвід і рівень самосвідомості, які є достатніми для відповідальної і самокерованої поведінки» [4, с.81].

З позиції американських вчених Г. Даркенвальда (G. Darkenwald) та С. Меррієма (S. Merriam), доросла – це «така людина, що вийшла з дитячої і підліткової соціальної ролі та прийняла на себе роль працівника, дружини й (або) батька... Дорослий – це людина, що відіграє соціально значущі продуктивні ролі й відповідає за своє власне життя» [10, с. 6].

Зауважимо, що «дорослість» не завжди пов'язується з віком, а й з соціально-психологічними факторами, які, з одного боку, усвідомлює сама

людина, а з іншого, вони сприймаються суспільством та мають прояв у суспільному житті.

На думку американського вченого та засновника андрагогіки М. Ноулза (M. Knowles), «дорослою вважається людина, якщо вона почуває себе відповідальною за своє життя, поводить себе як доросла, тобто грає дорослі ролі – працівника, чоловіка або дружини, батька, відповідального громадянина, солдата тощо (соціологічний контекст), та людину з самосвідомістю дорослого» [11, с. 24].

Відповідно до визначення М. Ноулза (M. Knowles), Ш. Мерріам (S. Merriam) та Р. Брокет (R. Brockett) розглядають дорослість як «соціокультурну конструкцію» та стверджують, що «відповідь на питання про те, хто є дорослим, будується у конкретному суспільстві та культурі в певний час» [12, с. 4].

Отже, аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців вказує на різноманітність критеріїв у визначенні понять «дорослий» та «дорослість». Межі дорослості не мають чітко обкреслених рамок. Така невизначеність вимагає подальшого осмислення цих понять. Для формування загального визначення дефініції «дорослий» необхідно виокремити спільності та відмінності у тлумаченні вище зазначених термінів (табл.1):

Таблиця 1

Спільності та відмінності у визначенні «дорослого» як базового поняття освіти дорослих

Джерело/ автор дефініції	Показники				
	Вік	Фізіологічні зміни	Соціальний статус	Моральний показник	Психологічний показник
Академічний тлумачний словник	Перестав бути дитиною	Змужнілий			
В. Даль	Увійшов в усі роки	Досяг тілесного розвитку і росту, змужнілий			Зрілий
Б. Ананьєв	21-65		Суб'єкт праці	Особистість, індивід	Суб'єкт пізнання
Є. Степанова	18-40				
Ю. Кулюткін	16-70	Сформована особистість	Суб'єкт соціально- трудової діяльності		Самостійно приймає рішення
С. Зміюв		Фізіологічна зрілість	Соціальна зрілість, економічна незалежність	Має життєвий досвід, відповідальну самокеровану поведінку	Психологічна зрілість, рівень самосвідомості
Г. Даркенвальд, С. Меррієм			Вийшов з дитячої та підліткової соціальної ролі	Відіграє соціально значущі ролі	Відповідає за власне життя
М. Ноулз			Грає дорослі ролі (працівника, батька, громадянина)		Відповідає за своє життя, має самосвідомість дорослого
Ю. Александров		Фізичне зростання	Має соціальні та культурні орієнтири	Притаманні риси характеру (твердість, розсудливість, надійність, чесність)	Здатний бути відповідальним за своє життя, приспосовувати ся до нових умов, має когнітивне удосконалення
Б. Гершунський			Висококваліфіков аний працівник	Реалізована особистість, учасник культурного розвитку	Бачить життя як постійне навчання

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що віковий показник у визначенні «дорослості» є дуже відносним. Це пов'язане передусім з тим, що у різні історичні періоди під «дорослістю» розумівся різний віковий діапазон у зв'язку з різними суспільними та соціальними трансформаціями. Фізіологічна зрілість, на нашу думку, є найважливішим, основним критерієм у визначенні дорослості, проте науковці надають перевагу соціальному, моральному та психологічному показникам. Наша думка є суголосною, оскільки вважаємо, що дорослою вважається саме та людина, яка є відповідальною за

власне життя, має достатній життєвий досвід й свідому поведінку, виконує певні соціальні ролі та ін.

В англійській мові існує як мінімум 3 терміни для позначення дорослої людини, яка навчається: adult learner – дорослий учень, adult student – дорослий студент, mature student – зрілий студент. На нашу думку, всі три варіанти є синонімічними. Тому вважаємо доцільним під тлумаченням «дорослий учень» мати на увазі усіх учнів зрілого віку.

Українська дослідниця С. Сисоєва у своєму навчально-методичному посібнику «Інтерактивні технології навчання дорослих» зауважує, що «дорослий учень» - це людина, яка володіє п'ятьма

характеристиками, які відрізняють її від недорослого учня: 1) вона усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю; 2) вона накопичує життєвий (побутовий, професійний, соціальний) досвід, який стає важливим джерелом навчання її самої та її колег; 3) її готовність до навчання (мотивація) визначається прагненням за допомогою освіти вирішити свої життєво важливі проблеми й досягти конкретної мети; 4) вона прагне до швидкої реалізації отриманих знань, умінь, навичок й якостей; 5) її навчальна діяльність значною мірою обмежена в часі та зумовлена просторовими, побутовими, професійними, соціальними факторами (умовами) [9, с. 30].

Л. Лук'янова, у проєкті «Концептуальні положення освіти дорослих», зазначає, що «дорослий учень» – це особа дїєздатного віку, соціально зріла, у цілому сформована особистість, яка у різний спосіб поєднує навчальну діяльність із зайнятістю у сфері оплачуваної праці. Для неї навчання не є основним видом діяльності, оскільки відбувається одночасно, паралельно з іншим видом діяльності (професійною та ін.), сімейним життям [6].

В психологічній думці використовуються поняття «дорослість» та «зрілість», які, зазвичай, визначають як синоніми. Проте з нашої точки зору, ці визначення варто диференціювати. Дорослість не завжди виступає початком зрілості, й навпаки, людина може свідомо та зріло ставитись до життя, хоча вона ще не досягла періоду дорослості. На наше переконання, зрілість – це не життєвий період, а стан і показник сформованості дорослої людини як особистості. Зрілість – поняття якісне, дорослість – кількісне. Зрілість – продукт роботи над собою та накопичення досвіду. Період дорослості як найкраще підходить для цього. Зрілість – поняття соціально-психологічне, дорослість – хронобіологічне. Хоча обидва поняття є різними, у той самий час вони є взаємозалежними.

С. Змієв зазначає, що на сьогоднішній день склалося явне протиріччя між практикою навчання дорослих, яка набула поширення в усьому світі у другій половині ХХ ст., у якій на емпіричному рівні використовувалися інші, ніж у навчанні недорослих, підходи до організації навчання, і теоретичним осмисленням та обґрунтуванням цих підходів. У науці та практиці навчання дорослих набула нагальності потреба у створенні та розвитку основ наукової системи, у якій би формулювалися основні закономірності, основні принципи навчання дорослих і їх відмінності від навчання недорослих і яка б дозволила значно підвищити ефективність практичного навчання дорослих [4, с. 112].

Автор переконливо доводить, що на основі тих засобів, прийомів та методів, які використовуються при навчанні недорослих учнів, дорослі люди не можуть навчатися ефективно.

У зв'язку з цим особливого значення набуває питання: що саме відрізняє дорослого учня від недорослого? З'ясувати це допоможе зіставлення

основних характеристик, які притаманні дорослому та недорослому учням (табл. 2).

Таблиця 2
Порівняльний аналіз відмінностей дорослого та недорослого учня

Показник	Характеристика дорослого учня	Характеристика недорослого учня
Самосвідомість	Автономія: дорослий учень самостійно приймає рішення;	Залежність від дорослих
Взаємодія суб'єктів освітнього процесу	Взаємодія «дорослий учень – вчитель» – це взаємний обмін досвідом;	Взаємодія «вчитель-дитина» – це «наставник-учень»;
Готовність прийняття рішень, рівень досвіду	Сам обирає навчальний курс, знає, чому саме навчається, розуміє сфери застосування набутих умінь та навичок;	Дорослі вирішують за дитину, які результати будуть після завершення навчання, вчитель скеровує і спрямовує;
Роль вчителя у навчанні	Вчитель – навчальний ресурс;	Вчитель – носій знань;
Функція та результат навчання, усвідомлення важливості навчання	Хоче розуміти, як конкретно навчання тут і зараз допоможе у вирішенні конкретних проблем.	Навчання на перспективу, очікування змоги застосувати набуті знання у реальному житті.

Таким чином, спираючись на характеристики, які притаманні за певними показниками дорослому та недорослому учням, можна зазначити, що дорослий учень (adult learner) має значні переваги над недорослим. Наприклад, наявність певного досвіду в навчальній діяльності полегшує процес засвоєння знань та усвідомлення їхньої важливості для дорослого учня. До того ж, відношення до вчителя як до центрального суб'єкта навчально-виховного процесу є свідомим. Дорослий учень та вчитель – рівні партнери по взаємодії. Процес навчання для них – це ділові відносини та обмін досвідом. Проте можуть виникнути певні складнощі, адже недорослий учень – це табула раса (лат. – чиста дошка) для педагога, тож він може здійснювати на нього занадто великий вплив, що не завжди йде на користь учневі, позбавляє його самостійності. Дорослий учень – вже сформована особистість з певними усталеними стереотипами та поглядами, які іноді вкрай важко зламати або змінити. Це значно ускладнює процес навчання та потребує від фахівця додаткових знань та навичок.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Підсумовуючи все вище сказане, відзначимо, що систематизація, аналіз та узагальнення поглядів та підходів науковців на основі психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що визначення точних меж періоду дорослості викликає складнощі. На нашу думку, це пояснюється тим, що з точки зору андрагогічної науки дорослою є людина, яка не тільки досягла біологічного віку та є фізіологічно зрілою, а й є свідомою, прагне певної мети, має чіткі цілі та настанови, має життєвий досвід та певний багаж знань, який потребує удосконалення, зазнала змін у способах мислення, має статус в соціумі, усвідомлює власне «Я», є відповідальною за власне життя, свідомо ставиться до таких сфер, як: сімейне життя, професійна діяльність й соціальна активність. Дослідники різних наукових галузей визначають наступні показники дорослості: біологічний вік, психологічна та моральна зрілість, соціальна готовність, дієздатність, залучення до трудової діяльності.

Стосовно перспектив подальших досліджень варто назвати наступні: по-перше, здійснення порівняльного аналізу поняття «дорослість» в різних країнах світу (міжкультурні відмінності трактування понять); по-друге, зіставлення особливостей організації навчання дорослих у європейських країнах та в Україні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Москва: Русский язык, 1978. Т.1. 699 с.
3. Доскач С.С. Аналіз дослідження рівня розвитку і форм прояву дорослості у підлітків. *VII міжнародна научна практична конференція «Найновітє постиження на європейската наука – 2011»*. Софія: «БялГРАД-БГ» ОДД, 2011. Том 24: Психология и социология. С. 15-17.
4. Змеєв С.И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых. Москва: ПЕР СЭ, 2007. 272 с.
5. Лук'янова Л. Дорослість як базова категорія андрагогіки. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2010. Вип. 2. с. 20-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2010_2_4 (дата звернення: 19. 08. 2020).
6. Лук'янова Л. Концептуальні положення освіти дорослих. URL: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Pedagogica/43099.do.c.htm (дата звернення: 06. 08. 2020).
7. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. СПб.: Питер, 2007. 480 с.
8. Сігаєва Л.Є. Підвищення кваліфікації фахівців як складова неперервної професійної освіти. *Неперервна професійна освіта* / за ред. І.А.Зязюна. Київ: Віпол, 2000. С.319-363
9. Сисоева С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник. Київ: ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.
10. Darkenwald G.G., Merriam S.B. *Adult Education: Foundations of Practice*. New York, 1982. P. 6.

11. Knowles M.S. *The modern practice of adult education: andragogy versus pedagogy*. NewYork: AssociationPress, 1970. P. 24.
12. Merriam, S. B., Brockett, R. G. *The profession and practice of adult education: an introduction*. San Francisco: John Wiley & Sons, 2007. P. 4
13. Unesco. *The General Conference Adopts a Recommendation on Adult Education*. *Adult Education Information Notes*. Paris, 1977. N1. P. 2.

REFERENCES

1. *Velykyi Tlumachnyi Slovnyk Suchasnoi Ukrainskoi Movy* (2005) [Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]. Kyiv.
2. Dal, V. *Tolkovy Slovar Zhyvoho Velykorusskoho Yazyka* [Explanatory Dictionary of the Living Great Russian Language]. Moscow.
3. Doskach, S.S. *Analiz doslidzhennya rivnya rozvytku i form proyavu doroslosti u pidlitkiv* (2011) [Analysis of the study of development and forms level of adolescents' adulthood]. Sofia.
4. Zmeyov, S.I. (2007) *Andragogika: osnovy teorii, istorii i tekhnologii obucheniya vzroslykh* [Andragogy: basics of theory, history and technology of adult learning]. Moscow.
5. Lukyanova, L. (2010) *Doroslist yak bazova kategoriya andragogiky* [Adulthood as a basic category of andragogy]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2010_2_4.
6. Lukianova, L. *Kontseptualni polozhennia osvity doroslykh* [Conceptual principles of adult education]. URL: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Pedagogica/43099.do.c.htm
7. Rean, A.A. Kolomynskiy, Ya.L. (2007) *Sotsyalnaia Pedagogicheskaya Psichologiya* [Social pedagogical psychology] SPb.
8. Sihaieva, L.Ye. (2000) *Pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv yak skladova nepererвної profesiinoi osvity* [In-service training of specialists as a component of lifelong professional education]. Kyiv.
9. Sysioieva, S.O. (2011) *Interaktyvni tekhnologii navchannia doroslykh: navchalno-metodychnyi posibnyk*. [Interactive technologies of adult education: educational manual]. Kyiv.
10. Darkenwald, G.G., Merriam, S.B. (1982) *Adult Education: Foundations of Practice*. New York.
11. Knowles, M.S. (1970) *The modern practice of adult education: andragogy versus pedagogy*. NewYork.
12. Merriam, S. B., Brockett, R. G. (2007) *The profession and practice of adult education: an introduction*. San Francisco.
13. Unesco. *The General Conference Adopts a Recommendation on Adult Education*. *Adult Education Information Notes*. (1977) Paris. .

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГЕРАСИМЕНКО Ольга Юрївна – аспірантка кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: неперервна освіта, освіта дорослих, системи освіти країн Скандинавії.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HERASYMENKO Olha Yuriivna – post-graduate student of the Pedagogy Department of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Circle of research interests: lifelong learning, adult education, educational systems of Scandinavian countries.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2020 р.